

Význam paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti

PhDr. Jana Nemcová, PhD., Mgr. Edita Hlinková, PhD.

Jesseniova lekárska fakulta v Martine, Ústav ošetrovateľstva

Paliatívna ošetrovateľská starostlivosť sa zakladá na ošetrovateľských hodnotách, rozvoji poznatkov, ktoré zahŕňajú klinickú prax, vzdelávanie a výskum pre podporu pacientov s život limitujúcimi chorobami, aby žili s čo najlepšou kvalitou života až do svojej smrti.

Kľúčové slová: paliatívna ošetrovateľská starostlivosť, sestra, vzdelávanie

The importance of palliative nursing care

Palliative nursing care is based on nursing values, development of knowledge that includes clinical practice, education, and research to support patients with life-limiting diseases to live with the best quality of life until their death.

Key words: palliative nursing care, nurse, education

Paliat. med. liec. boles., 2025;18(1e):6-8

Paliatívna starostlivosť je založená na koncepcii vážneho utrpenia súvisiaceho so zdravím, ktoré narúša fyzické, psychické, sociálne a duchovné fungovanie človeka. Paliatívna starostlivosť sa zameriava viac na zmiernenie utrpenia ako na chorobu a poskytuje sa viac na základe potreby ako prognózy (1).

Počet globálne stratených životov následkom pandémie COVID-19 sú strohou pripomienkou potreby zabezpečiť, aby starostlivosť na konci života bola pre poskytovateľov zdravotnej starostlivosti prioritou, bez ohľadu na ich geografické umiestnenie a zdravotný systém. Potreba paliatívnej starostlivosti nikdy nebola taká veľká ako v období pandémie a naďalej sa rýchlo zvyšuje aj v dôsledku starnutia populácie, nárastu nádorových ochorení a iných neprenosných chorôb. Význam paliatívnej starostlivosti pri úľave od ťažkého utrpenia, náročnom rozhodovaní, či komplikovanom smútku, sú problémy, ktoré paliatívna starostlivosť, súčasne so závažnými telesnými problémami a symptómami, rieši. Očakáva sa, že do roku 2060 sa potreba paliatívnej starostlivosti na konci života zdvojnásobi (2).

Paliatívna starostlivosť má tendenciu byť pre mnohých pacientov nedostatočne využívaná, nedostupná alebo aplikovaná v trajektórii ochorenia príliš neskoro. Ľudia starnú a žijú s nevyliciteľnými chorobami so zložitými potrebami dlhšie, a dopyt po kvalitnej paliatívnej starostlivosti s rešpektom k individuálnemu prístupu k pacientom, bude narastať (3, 4).

Atlas paliatívnej medicíny v Európe uvádza, že na Slovensku je paliatívna starostlivosť dostupná v priemere pre 0,4 pacientov na 100 000 obyvateľov, zatiaľ čo v Európe je priemer 0,8 na 100 000 obyvateľov (5). Potvrdzuje nám to, že na Slovensku, orientovanie sa len na „vítaznú medicínu“, stále pretrváva.

Rozvoj paliatívnej starostlivosti na Slovensku vychádza z *Koncepcie zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti*, ktorú vydalo Ministerstvo zdravotníctva SR ešte v roku 2006 (6). Štandard pre paliatívnu ošetrovateľskú starostlivosť prezentuje *Komplexný ošetrovateľský manažment pacienta v paliatívnej starostlivosti (u dospelých)*, ktorý uvádza odporúčania pre prax ošetrovateľskej starostlivosti o pacientov s život limitujúcimi ochoreniami a umierajúcich. Tento štandard je legislatívne záväzný (od 1. januára 2019) a má slúžiť pre rozvoj kvality v oblasti poskytovania paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti (7). Plnenie štandardu predpokladá vzdelávanie sestier v paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti. Sestry by mali byť pripravené na uplatnenie najmodernejších klinických poznatkov, komunikačných schopností, empatického a súciteľného správania, čo im umožní zvládať náročnosť utrpenia a bolesti, ktorým čelia pacienti a ich blízki. Sestry v paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti si musia zachovať ošetrovateľské hodnoty a zároveň rozvíjať svoje poznatky, ktoré zahŕňajú klinickú prax, vzdelávanie a výskum, aby mohli

podporovať pacientov a ich rodiny, ktorí žijú dlhšie s ich problémami a zároveň, aby žili s čo najlepšou kvalitou života až do svojej smrti (8).

Prečo je dôležité vzdelávať sestry v paliatívnej starostlivosti vychádza zo skutočnosti, že sestry sa často cítia nedostatočne pripravené na svoju rolu v starostlivosti o ľudí s život limitujúcimi ochoreniami a potrebujú viac odborných poznatkov v oblasti liečby bolesti, symptómov, komunikácie a riešení etických dilem, adekvátneho postoja k smrti a umieraniu. Nedostatočná pripravenosť na paliatívnu starostlivosť, z dôvodu absencie potrebných vedomostí, vedie k nezaujmu až odmietaniu pracovať s ťažko chorými, starými a umierajúcimi, a stáva sa stresujúcou oblasťou v ošetrovateľskej profesii (9).

Sestry, aby získali sebavedomie a morálnu silu vykonávať paliatívnu starostlivosť, potrebujú vzdelávanie o kľúčových princípoch a komunikačných spôsobilostiach a byť splnomocnené zapojiť sa do rozhovorov so svojimi pacientmi a rodinami, k čomu potrebujú mať aj legislatívnu podporu vo vzdelaní. Neexistujúce samostatné špecializačné vzdelávanie v paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti vedie k premeškaným príležitostiam na poskytovanie potrebnej a prospešnej starostlivosti pre pacientov, ich rodiny/blízky (10).

Neočakáva sa, že všetky sestry budú mať rovnakú úroveň vzdelania v paliatívnej starostlivosti, ale malo by sa to odvíjať od stupňa zapojenia paliatívnej starostlivosti do ich každodennej pra-

xe. Podľa odporúčaní pre vzdelávanie sestier sú v Európe navrhnuté tri úrovne vzdelávania, ktoré potrebujú sestry na to, aby vyhoveli potrebám pacientov vyžadujúcich paliatívnu starostlivosť. Základná úroveň sa má realizovať už v pregraduálnom vzdelávaní, keď budú sestry pracovať vo všeobecnej zdravotnej starostlivosti, pričom sa stretávajú aj so situáciami pacientov, ktoré si vyžadujú paliatívny prístup. Pokročilá úroveň vzdelávania v paliatívnej starostlivosti sa očakáva od sestier, ktoré pracujú v špecializovanej paliatívnej starostlivosti (paliatívne oddelenie, hospic, mobilný hospic) alebo aj vo všeobecnej starostlivosti, kde sú viac zapojené do starostlivosti, ak sa ukončí kuratívna liečba a pacient a ich blízki vyžadujú paliatívnu starostlivosť. Sestra špecialistka v paliatívnej starostlivosti by mohla pracovať ako manažérka alebo byť zodpovedná za konzultácie, vzdelávanie a výskum v paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti (11).

Vo viacerých štátoch existujú všetky tri úrovne vzdelávania v paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti (napr. v Holandsku, Nórsku, Portugalsku, Francúzsku, Nemecku, Írsku, Rumunsku, Švédsku, Švajčiarsku, Veľkej Británii). Iniciatívy na ďalší rozvoj v rámci postgraduálneho vzdelávania sú napríklad vo Fínsku a Rakúsku. V krajinách ako Dánsko, Fínsko, Grécko, Nórsko, Portugalsko, Rumunsko, Španielsko sú zabezpečené opatrenia na uznanie paliatívnej starostlivosti ako ošetrovateľskej špecializácie (12).

Pregraduálne vzdelávanie na vysokých školách na Slovensku, ktoré ponúkajú študijný odbor ošetrovateľstvo, majú vo svojom portfóliu zahrnutý predmet paliatívna starostlivosť alebo ošetrovateľstvo v paliatívnej a hospicovej starostlivosti. Ak škola nemá paliatívnu starostlivosť ako samostatný predmet, zvyčajne je súčasťou onkologického či interného ošetrovateľstva (13). Nateraz však nemáme v postgraduálnom štúdiu na Slovensku akreditovaný špecializačný program ani certifikovanú pracovnú činnosť v odbore paliatívna ošetrovateľská starostlivosť či ošetrovateľská starostlivosť o nevyliciteľne chorých a umierajúcich (14). Pritom sa uvádza v poslednej koncepcii zdravotnej sta-

rostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti (5), odporučiť do právnych noriem vzdelávanie pre kategóriu sestry ako „ošetrovateľská paliatívna starostlivosť“. Téma paliatívnej starostlivosti pre sestry je zahrnutá v iných špecializačných programoch pre zdravotnícke povolanie sestry. Určite to má význam pre sestry viacerých špecializácií, ale neumožňuje to autonómne postavenie paliatívnej ošetrovateľskej starostlivosti s prienikom k rozvoju teórie, vzdelávania a výskumu, čo môže byť zdrojom aj pre rozvoj v iných sesterských špecializáciách a vzdelávacích moduloch.

Jeden z medzinárodne uznaných programov vzdelávania v paliatívnej starostlivosti pre sestry bol nazvaný ako Edukácia v starostlivosti o zomierajúcich (End-of-Life Nursing Education Consortium, ELNEC). Program ELNEC vznikol ako národná iniciatíva v USA na zlepšenie paliatívnej starostlivosti. Od roku 2005 sa začal tím ELNEC zaoberať medzinárodnými vzdelávacími osnovami. Medzinárodne vzdelávacie osnovy boli vytvorené tak, aby zohľadňovali kultúrne hľadiská jednotlivých krajín, zdravotnícke postupy, dostupnosť liekov na tlmenie bolesti. Dôležitý aspekt kurikula predstavovala sestra a jej postavenie a úloha v zdravotnom systéme danej krajiny (15).

Prvý medzinárodný program ELNEC sa realizoval v Európe v roku 2006 v Salzburgu, na ktorom sa zúčastnilo 38 predstaviteľov ošetrovateľstva vo vzdelávaní a klinickej praxi zo 14 krajín východnej a strednej Európy, a krajín bývalého Sovietskeho zväzu. Základný program je ELNEC – Core, ktorý obsahuje 8 modulov vzdelávania a ďalšie programy pre sestry v pediatrii, onkológii, intenzívnej starostlivosti, geriatrickej a pre veteránov. V snahe zlepšovať starostlivosť o ťažko chorých a zomierajúcich program ELNEC pokračuje ďalej vo vzdelávaní opatrovateľov (16).

Starostlivosť pre ľudí v posledných fázach života sa väčšinou nerealizuje v špecializovaných zariadeniach pre paliatívnu starostlivosť, ale aj vo všeobecnom prostredí zdravotníckych zariadení, ako sú liečebne dlhodobu chorých, ale aj zariadenia pre seniorov.

Domovy sociálnych služieb pre seniorov sa stávajú dôležitým miestom, kde počet seniorov vyžadujúcich paliatívnu starostlivosť a starostlivosť o zomierajúcich narastá (17). Vzdelávacia iniciatíva zameraná na paliatívnu starostlivosť pre personál v zariadeniach pre seniorov viedla k tvorbe Programu paliatívnej starostlivosti o seniorov (Palliative Care for Elderly people, PACE). Program PACE vznikol ako vzdelávanie na zlepšenie paliatívnej starostlivosti v zariadeniach pre seniorov. Vzdelávanie bolo založené na školení vybraných koordinátorov, aby sa princípy a postupy paliatívnej starostlivosti implementovali do daného prostredia. Projekt bol zameraný na vytvorenie partnerstva medzi zdravotníckymi pracovníkmi, seniormi a ich rodinami, dokumentáciu a vedomosti zdravotníckych pracovníkov (18).

Vzdelávanie a podpora sestier pri poskytovaní paliatívnej starostlivosti vyžaduje prispôbiť vzdelávacie programy v oblasti paliatívnej starostlivosti praxi založenej na dôkazoch, aby tieto boli dostupné pre sestry vo všetkých prostrediach starostlivosti. Všetky vysokoškolské sestry by mali mať kompetencie v paliatívnej starostlivosti, ktoré sú integrované do bakalárskeho a magisterského štúdia ošetrovateľstva, bez ohľadu na oblasť špecializácie, s cieľom zabezpečiť stabilný počet sestier, ktoré dokážu riešiť potreby paliatívnej starostlivosti v rôznych klinických prostrediach. Paliatívna ošetrovateľská starostlivosť si zároveň vyžaduje aj inštitucionálnu podporu vzdelávania v samostatnom špecializačnom vzdelávaní, či aspoň certifikovanej pracovnej činnosti pre výchovu špecialistov, ktorí budú usilovať o implementovanie poznatkov praxe založenej na dôkazoch, ako aj o rozvoj teórie, výskumu a vzdelávania a posilňovanie iniciatív na poskytovanie paliatívnej starostlivosti pacientom a rodinám v systéme zdravotnej starostlivosti.

Autorky článku čestne vyhlasujú, že nemajú žiadny potenciálny konflikt záujmov.

Literatúra

1. Radbruch L, De Lima L, Knaul F et al. Redefining Palliative Care – A new Consensus-Based Definition. *Journal of Pain*

- and Symptom management. 2020; 60(4):754-764. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0885392420302475>
2. Connor SR, et al. Global Atlas of Palliative Care [online]. 2. vyd. London, 2020: The Worldwide Hospice Palliative Care Alliance. Dostupné na: <http://www.thewhpc.org/resources/global-atlas-on-end-of-life-care>
3. Seow H, Bainbridge D. Measuring the Quality of Palliative Care at End of Life: An Overview of Data Sources. In: Healthy Aging & Clinical Care in the Elderly [online]. 2016; 8(9):9-15. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/305418425_Measuring_the_Quality_of_Palliative_Care_at_End_of_Life_An_Overview_of_Data_Sources
4. Sandsdalen T, Wilde-Larsson B, Grondahl VA. Patients' Perceptions of The Quality of Palliative Care And Satisfaction – A Cluster Analysis'. Journal of Multidisciplinary Healthcare [online]. 2019;12:903-915. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6857653/pdf/jmdh-12-903.pdf>. doi:10.2147/JMDH.S220656
5. Arias-Kasas N, et al. EAPC Atlas of Palliative Care in Europe [online]. 3. vyd. Vilvoorde: EAPC Press, 2019. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/333390123_EAPC_Atlas_of_Palliative_Care_in_Europe_2019#fullTextFileContent ISBN 9789463883443
6. Konceptia zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti. Vestník MZ SR, roč. 54, 31. augusta 2006. Dostupné na: <file:///d:/Downloads/vestnik-2006-08-31-4.pdf>
7. Komplexný ošetrovateľský manažment pacienta v paliatívnej starostlivosti (u dospelých). MZ SR podľa § 45 ods. 1 písm. b) zákona 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. 1. apríla 2019. Dostupné na: file:///d:/Downloads/KOM_pacienta_v_paliativnej_starostlivosti_u_dospelych-1.pdf
8. Moran S, Bailey ME, Dood O: Role and contribution of the nurse in caring for patients with palliative care needs: A scoping review. PLOS ONE, 2024. Dostupné na: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0307188> August 23, 20249.
9. Harazneh L, Ayed A, Fashafsheh I. Knowledge of Palliative Care among Bachelors Nursing students. Journal of Health, Medicine and Nursing. 2015;18:25-32. Dostupné na: <file:///d:/Downloads/KnowledgeofPalliativeCareamongBachelorsNursingStudents.pdf>
10. Hagana TL, Xub J, Lopez LP, et al. Nursing's role in leading palliative care: A call to action. Nurse Educ Today. 2018;61:216-219.
11. Radbruch L, Payne S. Standardy a normy. Hospicové a paliatívni péče v Európe. Doporučení Evropské asociace pro paliativní péči. 2010; preklad Dvořák J. Vyd. Cesta domů a Česká společnost paliativní medicíny. ISBN 978-904516-1-2
12. Pereira SM, Hernández-Marrero P, Pasman HR, et al. Nursing education on palliative care across Europe: Results and recommendations from the EAPC Taskforce on preparation for practice in palliative care nursing across the EU based on online-survey and country reports. Palliat Med. 2021;35(1):130-141.
13. Schmidtová Z, Bednáriková E, Spáčilová Z. Vzdelávanie sestier v paliatívnej starostlivosti na Slovensku. Paliatívna medicína a liečba bolesti. 2012;5(1):30-31.
14. Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 296/2010 Z. z. o odbornej spôsobilosti na výkon zdravotníckeho povolania, spôsobe ďalšieho vzdelávania zdravotníckych pracovníkov, sústave špecializačných odborov a sústave certifikovaných pracovných činností.
15. Ferrell B, Malloy P, Virani R. The end of life nursing education nursing consortium project. Ann Palliat Med. 2015;4(2):61-69. Dostupné na: <file:///d:/Downloads/apm-04-02-061.pdf>
16. Budkaew J, Chumworathayi B. Knowledge and Attitudes toward Palliative Terminal Cancer Care among Thai Generalists. Asian Pac J Cancer Prev. 2013;14(10):6173-6180. Dostupné na: <http://koreascience.or.kr/article/JAKO201305981338133.page>
17. Hermans K, Spruytte N, Cohen J, et al. Informed palliative care in nursing homes through the interRAI Palliative Care instrument: a study protocol based on the Medical Research Council framework. BMC Geriatr. 2014;14:132. Dostupné na: <https://bmgeriatr.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2318-14-132>
18. Payne S, Froggatt K, Hockley J et al., PACE Steps to Success Programme Steps towards achieving high quality palliative care in your care home: Information Pack; 2019. Dostupné z: <https://www.eapcnet.eu/eu-funded-palliative-care-research/>

PhDr. Jana Nemcová, PhD.

Jesseniova lekárska fakulta v Martine,
Ústav ošetrovateľstva
Malá Hora 5, 036 01 Martin
jana.nemcova@uniba.sk